

Процес реєстрації реформатських громад в повоєнному Закарпатті: прояв лояльності чи політична гра

Висвітлено особливості процесу реєстрації реформатських громад в повоєнному Закарпатті. Обґрунтовано висновок, що порівняно лояльна позиція влади зумовлювалась бажанням використати Реформатську церкву краю як «автономну» складову церковного сегменту «загальнонародної боротьби за мир».

Ключові слова: Реформатська церква, громади, влада, Закарпаття, повоєнний період.

Реформатська церква Закарпаття з перших кроків приєднання краю до УРСР (1945р.) перебувала в полі зору влади, позиція якої по відношенню до цієї конфесії була досить неоднозначною.

На початок 1945 р. закарпатські реформати, які ледь не стовідсотково були угорцями, мали 91 церкву, яку обслуговували 76 пасторів. Кількість віруючих обраховувалася приблизно у 40–60 тис. осіб, які проживали переважно в Ужгородському, Берегівському, Виноградівському й Мукачівському округах. Процес реєстрації реформатських громад вже у нових умовах мав суперечливий характер.

Проблема відносин між партійно-державною владою і релігійними організаціями, зокрема протестантськими, у післявоєнний період залишається актуальною темою для сучасних дослідників.

Однозначно негативна оцінка радянською історіографією процесу відродження церковно-релігійного життя змінилася на альтернативну, яка відрізняється більш широким спектром поглядів на проблеми стосунків держави та протестантської релігії, і викладена як у фундаментальних дослідженнях [1;2;3;4;9], так і в періодичних виданнях [8;10;14].

Метою даної статті є окреслити особливості процесу реєстрації реформатських громад в повоєнному Закарпатті, які в силу своєї етнічної зорієнтованості, організаційної сформованості, тісного контакту із зарубіжними організаціями вимагали більш помірного відношення з боку влади.

До моменту приєднання реформатські громади регіону входили до складу Генеральної

Ради Угорської реформатської церкви [11, ф.4648, оп.2, спр.55, арк.29], а з часу входження до складу УРСР почали відбуватися зміни в організаційній структурі й управлінні реформатських громад Закарпаття. Показовою була ситуація з обранням єпископа Реформатської церкви Закарпаття. Владні структури ініціювали «добровільне» зречення єпископства С. Дьорке (обраного 12 лютого 1947 р. на конференції намісників більшістю голосів – 80 з 82) [11, ф.4648, оп.4, спр.34, арк.130-144].

Питання діяльності реформатських громад і служителів перебувало на особливому обліку всіх рівнів керівництва апарату РСРК. Стратегічна настанова щодо цієї протестантської конфесії була чітко сформульована в інформаційному звіті керівника РСРК по УРСР П. Вільхового за жовтень – грудень 1947 р.: «Процеси, що відбуваються у внутрішньому житті реформатської церкви, говорять про те, що дану церкву слід тримати, так би мовити, «під скляним ковпаком»[...]» [12, ф.1, оп.23, спр.5069, арк.34]. Він же вважав, що в зв'язку з незавершеністю процесів виїзду угорського населення Закарпаття та вивчення реформатського духовенства, яке затримувалося з причини заміни уповноваженого РСРК по Закарпатській області, справу державного обліку доцільно було б відкласти до січня 1948 р. [11, ф.4648, оп.4, спр.25, арк.162; спр.26, арк.87].

Вже щодо самої реєстрації П. Вільховий у своїх директивах для обласного Уповноваженого РСРК (на той час посаду обіймав С. Лямін-Агафонов) звертав увагу на необхід-

ність докладного з'ясування особистості кожного реформатського пастора (основні біографічні дані, освітній ценз, пастирська активність, кількість конфірмованої ним молоді 1946 р. й, орієнтовно, 1947р.); складання докладної характеристики кожної парафії (кількість парафіян, національний склад, матеріальна база); з'ясування кількості й якості парафіяльного активу, складу парафіяльних комітетів, «політичного» обличчя його членів, щомісячного утримання пастора (грошима й натурою), наявності чи відсутності при реформатських церквах громадських організацій віруючих для молоді, жінок і дітей та ін. Лише після отримання цієї докладної інформації апарат республіканської РСРК вважав можливим розглядати питання про реєстрацію або не реєстрацію громад Реформатської церкви [11, ф.4648, оп.4, спр.34, арк.134зв.] та повернутися до питання щодо «оформлення керівництва церкви» [11, ф.4648, оп.4, спр.34, арк.146].

Позиція московського керівництва була викладена в листі від 20 квітня 1948 р. П. Вільховому та його закарпатському підлеглому було доручено, «по можливості, у найстисліший термін провести реєстрацію реформатських громад і церков у Закарпатській області УРСР» й надалі не дозволяти діяльності незареєстрованих релігійних громад і священнослужителів. Дозволялося провести реєстрацію 76 громад, які мали пасторів. Що ж до решти 15 громад без пасторів – було визнано за доцільне відмовитися від їхньої реєстрації, за винятком 2–3-х громад – «за наявності або політичної доцільності, або великої практичної потреби» у цьому. Априорі слід було відхилити прохання усіх новопосталих реформатських громад. 23 квітня 1948 р. М. В. Сазонов – заступник очільника РСРК по УРСР – переадресував ці московські директиви до Ужгорода М. Ф. Розпутьку (його попередник С. М. Лямін-Агафонов за перевищення службових повноважень був усунутий з посади) [11, ф.4648, оп.4, спр.49, арк.140-141].

Чергові докладніші директиви щодо перебігу реєстрації громад Реформатської церкви П. Вільховий надіслав 11 травня 1948 р.

Зокрема, йшлося про те, аби письмово рекомендувати старшому декану Д. Барі зобов'язати підлеглих йому пасторів упродовж визначеного терміну з'явитися до Уповноваженого РСРК й зареєструвати молитовні будинки. В разі відмови декана або його заступника виконувати цю директиву, М. Ф. Розпутько мав безпосередньо викликати поодиноці кожного пастора й проводити реєстрацію на засадах – один пастор – один молитовний будинок. У разі відмови священнослужителів з тих чи інших міркувань («шкідливих для радянської влади») реєструватися, місцева влада мала опечатати церкву, служба у якій не проводилася до здійснення належної реєстрації. У випадку, якщо священнослужитель відмовлявся під час заповнення анкети заповнювати графу «громадянство» чи позначати у ній, що він «угорський підданий», реєстрація також не відбувалася – пасторами не реєструвалися не громадяни СРСР.

Довідки про реєстрацію релігійної громади, її виконавчого органу й ревізійної комісії мали видаватися лише після оформлення «двадцятки», виборів виконавчого органу й належного заповнення анкети священнослужителем. Далі «двадцятка» віруючих у письмовій заяві на ім'я Уповноваженого РСРК мала зазначити, що вони просять зареєструвати чинний молитовний будинок й передати релігійній громаді у безстрокове й безплатне користування церковний будинок та його культове майно. «Двадцятка» на своїх відкритих зборах мала обрати 3–7 осіб до складу виконавчого органу для керування справами громади. За бажанням віруючих, головою цього виконавчого органу міг бути обраний й священнослужитель.

Насамкінець наголошувалося: «Розглядаючи реєстрацію Реформатської церкви й служителів культу як захід певного політичного значення, пропонуємо ретельно підготуватися до неї, узгодивши деякі питання з відповідними органами Радвлади» [11, ф.4648, оп.4, спр.49, арк.143-144]. Під «відповідними органами Радвлади» малися на увазі насамперед органи державної безпеки.

У перебігу підготовки до реєстрації реформатських громад 3 червня 1948 р. М. Ф. Роз-

путько провів настановчу бесіду зі Струмківським деканом А. Генче, який обслуговував реформатські церкви Ужгородського й частини Мукачівського округів, й Фанчиківським деканом Ш. Іллейшем, якому підпорядковувалися церкви Берегівського й частини Мукачівського округів. Повідомлення чиновника про те, що надійшла вказівка зареєструвати реформатські громади й священнослужителів, декани сприйняли «із задоволенням». «Задоволення», вочевидь, істотно поменшало, коли М. Розпутько роздав кожному з них по примірнику зразків паперів для цієї процедури. Враховуючи загальне незнання пасторами української та російської мов, рекомендовалося заповнювати анкету на кожного

священнослужителя російською мовою через перекладача.

Реєстрацію планувалося розпочати з 14 червня й завершити у вересні 1948 р. [11, ф.4648, оп.2, спр.49, арк.109]. На 24 червня вже було зареєстровано 15 реформатських громад й 15 пасторів [11, ф.4648, оп.2, спр.49, арк.119].

Жорсткі правила реєстрації реформатських громад Закарпаття досягли бажаного результату. Наприкінці 1949 р. з 91 наявних було зареєстровано лише 61. Всі вони перебували, як правило, в округах з переважанням угорського населення, про що свідчить нижче наведена таблиця [6, с.463]. Крім угорців, до їхнього складу входила також незначна кількість словаків та українців.

№ п/п	Назва округу	Громади			Пастирів-пресвітерів
		Всього	Зареєстровано	Не зареєстровано	
1.	Ужгородський	22	16	6	16
2.	Мукачівський	7	5	2	5
3.	Берегівський	35	25	10	25
4.	Севлюшський	23	14	9	14
5.	Хустський	2	1	1	2
6.	Тячівський	1	—	1	1
7.	Іршавський	1	—	1	—
	Всього	91	61	30	63

Решту громад не реєстрували у примітивному розрахунку на зменшення їх кількості. Висловлюючи офіційну точку зору, П. Вільховий наприкінці 1949 р. у таємному звіті категорично заявив: «Без пресвітерів реєструвати решту 31 громаду не будемо. Громади реформатів розташовані поблизу одна від одної (на віддалі у 3–6 кілометрів), й тому незареєстровані громади поступово увіллються (очевидно, «зіллються». – *Авт.*) самі собою, але для цього потрібний час й робота старшого пресвітера цієї церкви, який цю точку зору поділяє й «не поспішаючи» готує злиття громад. Враховуючи, що Закарпаття – молода область у складі УРСР, проявляти будь-який поспіх стосовно злиття вважаємо недоцільним.» [12, ф.1, оп.24, спр.12, арк.139–140].

Надалі процедура реєстрації не спростилася, все проходило за звичайним сценарієм. Московські урядовці доволі лояльно відносились до ситуації в Закарпатті, але була спроба керівництва союзної Ради у справах релігійних культів змусити Закарпатський облвиконком переглянути рішення 1951 р. [5, ф..Р-195, оп.14, спр.494, арк.141-142, 143-144] щодо реєстрації Ужгородської й Мукачівської реформатських громад.

6 жовтня 1952 р. за підписом І. В. Полянського на адресу М. Ф. Розпутька й П. Я. Вільхового було спрямовано директиву: «Совет по делам религиозных культов разрешил Вам зарегистрировать в 1951 г. два религиозных общества реформатов в гг. Мукачево и Ужгороде [...]. Сейчас, в связи с некоторыми

новими обставинами, возникшими относительно этих обществ, перед Советом встал вопрос о пересмотре прежнего решения Совета в сторону его отмены. В связи с этим Совет [...] просит Вас еще раз изучить более детально вопрос об этих обществах с точки зрения политической целесообразности дальнейшего их существования [...]» Про які саме «деякі нові обставини» йшлося, у московській директиві не з'ясовувалося, але пропонувалося зібрати докладні дані про ці громади, доповісти їх партійному й радянському керівництву області й з відповідним висновком відправити до Москви не пізніше 1 грудня 1952 р. Вже 6 грудня 1952 р. від союзної РСРК надійшло нагадування про невиконання Ужгородом/Києвом директиви від 6 жовтня [11, ф.4648, оп.4, спр.105, арк.111-112].

12 січня 1953 р. ужгородський Уповноважений РСРК інформував І. В. Полянського (копія – П. Я. Вільховому), що Ужгородська реформатська громада існує з XVIII ст. й на 1953 р. нараховувала 200 віруючих. Під час реєстраційної кампанії 1948–1949 рр. у ній не було священнослужителя, який (Д. Тарці) з'явився лише 1950 р. Після цього виконком Закарпатської обласної Ради, враховуючи, що реформатська громада обласного центру функціонувала безперервно упродовж багатьох років, має молитовний будинок, а в околицях міста на відстані 4-х кілометрів немає інших діючих реформатських громад, звернувся до РСРК з клопотанням зареєструвати цю громаду, що й було зроблено після відповідної санкції РСРК 16 листопада 1951 р.

Висновок обласного Уповноваженого РСРК враховував, що у місті функціонували 2 громади РКЦ, 3 – РПЦ, 1 – ЄХБ й 1 юдейська громада, а серед городян чимало (майже третина) угорців, принаймні четверта частина яких є реформатами, внаслідок чого «не реєструвати або зараз порушити питання про зняття з реєстрації Ужгородської реформатської громади було б недоцільно». Майже ідентичним було становище реформатської громади м. Мукачеве, яка діяла з давніх-давен й нараховувала 300 парафіян. У місті функціонували 4 громади РПЦ, 3 – РКЦ, 1 – ЄХБ, по одній –

адвентистів сьомого дня та юдеїв. Майже тожним був і висновок – «зняття з реєстрації у даний момент Мукачівської реформатської релігійної громади нічого позитивного не дасть» [11, ф.4648, оп.4, спр.121, арк.136–137]. В цей же період Закарпатський облвиконком прийняв рішення (однотипне з попередніми) про реєстрацію реформатських громад в мм.Хусті, Виноградіві, с. Мінеральне [5, ф.Р-195, оп.14, спр.543, арк.133-134, 136-137, 211-212].

Проте вже 27 березня 1953 р. М. Ф. Розпутько інформував свого київського керівника, що готує матеріали про зняття з реєстрації Ужгородської реформатської громади, а її молитовний будинок планується передати щойно створеному планетарію. Мешканці ж Ужгорода реформатського віросповідання, що їх позбавлялося власного храму, на думку Уповноваженого РСРК, залюбки могли проїхатися два кілометри «хорошою шосейною дорогою» до приміського села Минай й відвідувати там збори місцевої реформатської громади [11, ф.4648, оп.4, спр.114, арк. 3].

Однак втілення у життя московської директиви затягнулося. Наскільки вдалося з'ясувати, проти виступило керівництво Закарпатського облвиконкому, яке не бачило підстав для перегляду своїх ухвал й не хотіло зайвий раз конфліктувати з угорською меншиною краю. Зрештою, не прагнуч такого перегляду й ужгородський Уповноважений РСРК. 6 травня 1953 р. М. Ф. Розпутько інформував свого київського керівника, що Закарпатський облвиконком своє рішення щодо реєстрації реформатських релігійних громад Ужгорода й Мукачева «переглядати не має наміру» [11, ф.4648, оп.4, спр.121, арк.146]. У доданих до цього повідомлення стислих довідках на кожен «проблемну» громаду містилася зовні нейтральна інформація, яка по суті промовляла на користь збереження зареєстрованими цих етноконфесійних спільнот. Наприклад, щодо Ужгорода стверджувалося: «Усі віруючі-реформати за національністю угорці, серед населення Ужгорода майже одна третина угорці. Більшість віруючих-реформатів працюють на державних й кооперативних підприємствах, залізничному тран-

спорті й в установах. За трудовою дисципліною віруючі-реформати не поступаються робітникам і службовцям інших віросповідань, а в деяких випадках навіть більш дисципліновані. За віком більша частина віруючих – особи похилого й середнього віку, молодь майже не відвідує реформатський молитовний будинок [...]». Це релігійне товариство впливу на оточуюче населення не має [...]» [11, ф.4648, оп.4, спр.121, арк.147].

За такими же радянськими канонами (мовляв, віруючі – особи середнього й старшого віку, дисципліновані й працелюбні, (шкідливого) впливу на оточення не здійснюють) характеризувалися й парафіяни реформатської спільноти Мукачева: «Віруючі-реформати за національністю угорці. Серед населення Мукачева понад 25 % мешканців угорці. Більшість віруючих-реформатів працюють на державних й кооперативних підприємствах, залізничному транспорті та установах. У порівнянні з іншими віруючими реформати менше порушують трудову дисципліну з релігійно-обрядових мотивів. За віком більша частина віруючих є особами літнього й середнього віку, молодь майже не відвідує реформатський молитовний будинок [...]». Мукачівська релігійне товариство впливу на оточуюче населення не має [...]» [11, ф.4648, оп.4, спр.121, арк.148].

3 червня 1953 р. з позицією Закарпатського облвиконкому й ужгородського Уповноваженого РСРК, нарешті, погодився й П. Вільховий і в листі до Ради Міністрів УРСР просив підтримати рішення обласної влади Закарпаття щодо реєстрації вищезгаданих громад перед Радою у справах релігійних культів при РМ СРСР [11, ф.4648, оп.4, спр.121, арк.151–154].

На осінь 1953 р. це питання втратило для Москви свою актуальність й більше не порушувалося. Посприяли цьому, ймовірно, всього, й відвідини Закарпаття інспектором союзної РСРК А. В. Румянцевим. Перебуваючи в області упродовж 21 вересня – 9 жовтня, він двічі мав тривалі розмови з деканом А. Генче: перший раз – обговорювалися загальні питання діяльності Реформатської церкви, вдруге – стан 27 громад цієї конфесії, які діяли незареєстрованими [11, ф.4648, оп.4, спр.114,

арк.34]. Крім того, московський чиновник особисто відвідав окремі реформатські громади, бесідував з їхнім активом, пасторами, головами міських і сільських рад відповідних населених пунктів тощо. Він переконався, що упродовж п'яти років з моменту завершення державної реєстрації незареєстровані реформатські громади не припинили своєї діяльності. Більше того, шістьом громадам місцева влада передала у користування молитовні будинки, що де-факто легалізувало статус цих спільнот. Подальша відмова у реєстрації, на думку А. В. Румянцева, була недоцільною, оскільки, до певної міри, сприяла б підтриманню релігійної активності віруючих. Він пропонував з 27 незареєстрованих громад зареєструвати як самостійні 7, а 14 громадам надати статус філіалів, решту ж – 6 громад – залишити незареєстрованими з поступовим скороченням у них богослужінь й перспективою взагалі припинення їхньої діяльності [11, ф.4648, оп.4, спр.124, арк.40].

Мотивація порівняно «ліберальної» лінії московської РСРК щодо незареєстрованих реформатських громад Закарпаття полягала у прагненні врахувати (за умов перших кроків беріївсько-хрущовської «відлиги») деякі особливості краю, а саме: 1) усталену традицію віруючих закарпатських угорців відвідувати реформатську церкву у «своєму» селі, оскільки, мовляв, у минулому у кожному угорському селі була реформатська церква; 2) наближеність кордонів зарубіжних держав (Угорщини, Чехословаччини, Румунії, Польщі), що у них угорські мешканці Закарпаття мали родичів і знайомих, з якими листувалися, а відтак й були обізнані з значно ліберальнішою державною політикою цих країн соціалістичного табору щодо релігії й Церкви; 3) «молодість» Закарпатської області у складі СРСР, а відтак й все ще міцне закорінення на її території усталених релігійних традицій [11, ф.4648, оп.4, спр.124, арк.40]. Саме поширення «релігійних забобонів» серед населення Закарпаття та їхнє глибоке коріння справили найбільше враження на московського функціонера РСРК [11, ф.4648, оп.4, спр.124, арк.51].

У 1955 р. процедура оформлення й видачі довідок щодо реєстрації релігійних громад

Реформатської церкви Закарпаття набула казенно-офіційного характеру. Із 26 клопотань про реєстрацію громад до кінця року було отримано дозволи республіканської Ради у справах релігійних культів на 16 громад, які й були зареєстровані.

Процедура відбувалася планово – щодня по одному – два товариства. При реєстрації, яку проводив обласний Уповноважений РСРК, був присутній декан А. Генче, пастори громад й дві – три особи представників відповідних релігійних спільнот. Перед видачею довідок додатково уточнювалася кількість віруючих у громаді, де й ким працюють члени виконавчого органу, розмір й стан молитовного будинку тощо. У бесідах М. Розпутько неодмінно наголошував пасторам й представникам релігійних громад на потребі виховання у віруючих любові «до нашої Радянської Батьківщини, соціалістичної праці й збереження народної власності» [11, ф.4648, оп.4, спр.150, арк.34].

У 1956 р. на процес реєстрації реформатських громад в Закарпатті вплинули події в Угорщині. Із 282 клопотань віруючих про відкриття молитовних будинків у республіці задоволено було лише 16 (5,7 %) звернень і лівова частка дозволів влади (14) припадала на західний регіон республіки, при чому домінувала тут Закарпатська область – 11 зареєстрованих громад Реформатської (кальвіністської) церкви й 1 громада РКЦ [11, ф.4648, оп.4, спр.205, арк.84].

За оцінкою сучасних дослідників, порівняно ліберальному ставленню радянської адміністрації до релігії й Церкви поклати край постанова ЦК КПРС від 4 жовтня 1958 р. «Про доповідну записку відділу пропаганди й агітації ЦК КПРС по союзних республіках «Про недоліки науково-атеїстичної пропаганди» [1, с.53], а значно активізували антирелігійну кампанію ухвала ЦК КПРС «Про заходи по ліквідації порушень духовенством законодавства про культи» (13 січня 1960 р.) й однойменна постанова ЦК КП України від 21 березня 1960 р. [1, с.55; 13, с.371].

Корекція нормативно-законодавчої бази (постанова Ради Міністрів СРСР «Про посилення контролю за виконанням законодавства

про культи» від 16.03.1961 р., постанова Ради Міністрів УРСР від 29.04.1961 р.) істотно спростила процедуру зняття з реєстрації релігійних спільнот й зачинення храмів. Одночасно центральна союзна адміністрація перекладала на місцеві органи влади відповідальність за порушення прав віруючих, хоча це й здійснювалося за безпосередніми директивами Центру [1, с.56].

Фіксуючи ці зміни на прикладі Закарпатської області, новий (з вересня 1959 р.) керівник Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів УРСР К. Полонник, колишній головний цензор республіки, зауважував в інформаційному звіті за 1960 р., що до цього часу реформатське (й католицьке) духовенство краю «недостатньо обмежувалося, слабо контролювалося». Натомість нині, мовляв, ситуація докорінно змінилася: «Контроль посилено, й вимоги радянського законодавства про культи повністю поширюються й на діяльність релігійників у Закарпатті» [11, ф.4648, оп. 4, спр.284, арк.38].

Важливо відзначити, що мережа реформатських громад на початок 1959 р. нараховувала 91 офіційно діюче релігійне об'єднання. Зазнавши певного скорочення впродовж 1959-1962 рр., на січень 1963 р. вона налічувала 81 зареєстровану громаду й практично залишилася незмінною до кінця 1980-х рр. [6, с.474].

Реформатська церква Закарпаття, переважно етнічно угорська, після приєднання регіону до СРСР/УРСР на певний час опинилася на периферії владної уваги, адже в епіцентрі владних маніпуляцій з закарпатськими церковними структурами перебувала Греко-католицька церква [7]. Проте Реформатська церква Закарпаття була серйозним противником для атеїстичних намірів влади, адже, за словами самих керівників РКСК, реформатські громади області обслуговували «відмінно вишколені пастори», якими керував енергійний й всебічно освічений єпископ Генче, який намагався вийти на міжнародну арену, налагодив зв'язки з зарубіжними церковними організаціями, листувався з ними й виступав у закордонній пресі [11, ф.4648, оп.4, спр.263, арк.32].

Влада не хотіла відкритого конфлікту з угорським населенням і хоч повільно, але реєстрація реформатських громад пройшла. При цьому функціонерами РСРК рухали аж ніяк не «гуманітарні» міркування – вони, насамперед, були зацікавлені в інструментальному вико-

ристанні Реформатської церкви Закарпатської області як «автономної» складової церковного сегменту «загальнонародної боротьби за мир», яка насправді лише обслуговувала зовнішньо-політичні інтереси Кремля.

Джерела та література

1. Бондарчук П. М. Релігійність населення України у 40-80-х роках ХХ ст.: соціокультурні впливи, особливості, тенденції змін / [НАН України. Інститут історії України; наук. ред. В. М. Даниленко]. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – 381 с.
2. Войналович В. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс / В. А. Войналович. – К.: Світогляд, 2005. – 741 с.
3. Вронська Т. В. Позасудові репресії членів сімей учасників національно-визвольного руху в західних областях України (1944–1952) / Т. В. Вронська; НАН України. Інститут історії України; Служба безпеки України. Ін-т оперативної діяльності та державної безпеки. – Харків: Право, 2008. – 264 с.
4. Вронська Т. Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин «ворогів народу» в Україні (1917–1953 рр.) / Т. В. Вронська; НАН України. Ін-т історії України; СБ України. Ін-т дослідження проблем державної безпеки. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – 486 с.
5. Державний архів Закарпатської області.
6. Закарпаття в етнополітичному вимірі. – К.: ІПі-ЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 682 с.
7. Капітан Л.І. Ліквідація Греко-католицької церкви у Закарпатті, 1945-1949 рр.: ідеолого-пропагандистська складова // Краєзнавство: науковий журнал. – К., 2012. – №3(80). – С. 71-83.
8. Меркатун І.П. Антирелігійна компанія 50-60-х рр. на Україні // Український історичний журнал. – 1991. – №10. – С.70-76.
9. Панченко П. П. Релігійні конфесії в Україні (40-і – початок 90-х рр.). – К.: Ін-т історії України АН України, 1993. – 49 с.
10. Пода М. Державний комітет у справах релігії: функції і напрямки діяльності // Людина і світ. – 1997. – №7. – С.17-21.
11. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.
12. Центральний державний архів громадських об'єднань України.
13. Шкаровский М. В. Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве: Государственно-церковные отношения в СССР в 1939–1964 гг. / М. В. Шкаровский. – 3-е изд., доп. – М.: Изд-во Крутицкого подворья, 2005. – 400 с.
14. Яроцький П. Український протестантизм учора і сьогодні // Віче. – 1994. – №11(32). – С.152.

Лариса Капітан

Процесс регистрации реформатских общин в послевоенном Закарпатье: проявление лояльности или политическая игра

Освещены особенности процесса регистрации реформатских общин в послевоенном Закарпатье. Обоснован вывод, что сравнительно лояльная позиция власти обуславливалась желанием использовать реформатскую церковь края как «автономную» составляющую церковного сегмента «общенародной борьбы за мир».

Ключевые слова: Реформатская церковь, общества, власть, Закарпатье, послевоенный период.

Larisa Kapitan

Process of registration of reformed communities in post-war Transcarpathia is the manifestation of loyalty or political game

Peculiarities of the process of reformed communities registration in post-war Transcarpathia have been elucidated. It was summarized that comparatively loyal position of power was conditioned by wish to use reformed church of the region as “autonomous” part of church segment of “general national struggle for piece”.

Key words: Reformed church, community, power, Transcarpathia, post-war period.